

A debreceni Magyar Népryelvkutató Intézet működése az 1942. évben.

Intézetünk ezévi munkabeszámolójában legelső sorban arról az általános helyzetről kell szólnunk, amely napjainkban minden munkaközösség működésére rányomja a bélyegét, tudniillik a háborús helyzetről. Ez az a legfontosabb körülmény, amely mellett minden más eltörpül, s amelyhez mérten mindennek módosulnia, alkalmazkodnia kell. Természetes lenne tehát, hogy a népryelvkutató és népryelvi gyűjtőmunka is, amely nem tartozik a közvetlenül háborús közösségi munkálatok sorába, teljesen összezsugorodnék, megbénulna, amint azt több más külföldi állam hasonló szervezeteinek életében tapasztalhatjuk. Azonban nálunk — örvendetes módon — a hálorú harmadik esztendejében sem ez volt a helyzet. Való, hogy intézetünknek azok a tagjai, akik egyetemi tanulmányaik befejeztével állásba kerülve folytathatták volna népryelvkutató munkájukat, csekély kivétellel ez évben teljesen szüneteltetni kényszerültek ezirányú munkásságukat; ez azonban teljesen érthető, hiszen éppen a különleges viszonyok okozta rendkívüli munkatöbblet vonta el őket népryelvi tanulmányaiktól, amely — mint minden tudományos munka — nyugalmat és állandó, folytonos munkavégzési lehetőséget kíván. Azonban nem szünetelt intézetünk vezetőségének és egyetemi hallgató, valamint középiskolai munkatársainknak a működése, annak ellenére sem, hogy a katonai szolgálat, a különböző nyári ifjúsági táborok, a cséplési munkák hivatalosan elrendelt ellenőrzésében való részvétel stb. a munka folytatását több ízben is megnehezítették.

Intézeti munkatervünk első körében, hazai nyelvjárásaink népryelvi anyagának összegyűjtésében ez évben is előrehaladtunk. Érdeklődésünket most már arra a munkaterületre igyekeztünk irányítani, amelyet intézetünk számára az 1941. évi első magyar népryelvkutató értekezlet meghatározott, tehát a Tiszántúl és a Kárpátalja területére, valamint a magyar Felvidék legkeletibb részére. Ezen a területen részben általános szókincs- és szöveggyűjtést, továbbá helynévi és néprajzi gyűjtést, részben pedig különleges hangtani és nyelvföldrajzi gyűjtő- és kutatómunkákat végeztek intézetünk tagjai.

Békési Szótárunk keretében Szabó István folytatta általános szókincs- és szöveggyűjtő munkáját. Ugyancsak ő tovább gyűjtötte a Békésre vonatkozó régi oklevélananyag népnyelvi és helynévtörténeti adatait is. Munkáját Békés községben végezte. Ugyanitt Végh József népnyelvi szövegeket gyűjtött a különböző társadalmi rétegek és csoportok nyelvi állapotának vizsgálatára.

Sárréti Szótárunk számára Bakó Elemér folytatta konyári szöveggyűjtését, augusztusban három hétig gyűjtve a konyári gyermekjátékok körébe vágó szövegeket, daliamokat, a játékokhoz tartozó fénykép- és rajzanyaggal együtt. A dallamok lejegyzését Kovács László végezte. Hasonlóképpen Bakó Elemér vezetése alatt sajátította el a népnyelvi feljegyzés elemeit Szilágyi Róza konyári földműves leány is, aki az elmúlt év folyamán igen értékes népnyelvi szöveggyűjtő munkát végzett. Végh József Biharugrán és Derecskén végzett népmese és más népnyelvi szöveggyűjtést. Költő Gyula Biharkeresztesen folytatta gyűjtőmunkáját a baromfitartás szókincse és néprajzi anyaga körében, Papp László pedig Hosszúpályiban gyűjtötte a nyári mezőgazdasági munkák szókincsét a hozzátartozó néprajzi anyaggal együtt.

A *Hajdúsági Szótár* keretében Szilágyi László Hajdúnánáson folytatta szókincsgyűjtő munkáját, s ugyancsak ő Debrecen környékén tett népnyelvi megfigyeléseket, több iskolában és más helyen a népnyelvkutatás kérdéseit is megvilágító előadást tartva. Szatmári Károly Hajdúszováton folytatta a nyári mezőgazdasági munkák szókincsének és néprajzi anyagának összegyűjtését, amelynek folyamán az idén főleg a hordás és a cséplés munkálatai kerültek sorra.

Szabolcs vármegye területén, Szent Anna-pusztán vitéz Várady-Szabó Ádám gyűjtötte össze a sertésstenyésztés szókincsét és néprajzi anyagát.

Jász-Nagykún-Szolnok vármegyében, Kisújszálláson Borók Imre végzett népnyelvi szöveggyűjtést.

Palóc Szótárunk számára Kovács István, *Ormánysági Szótárunk* számára pedig Keresztes Kálmán folytatta népnyelvi szöveg- és szókincsgyűjtő, valamint néprajzi gyűjtőmunkáját.

II. Elszakított magyar nyelvjárásaink anyagának gyűjtése a viszonyok következtében ebben az évben teljesen szünetelt. A korábbi években gyűjtött anyag cédulázása azonban tovább folyt.

III. Intézeti munkatervünk harmadik feladatkörébe Debrecennek, az ősi civisvárosnak kutatása tartozik az élő és történeti népnyelvi anyag gyűjtése és vizsgálata szempontjából egyaránt. E téren intézeti kiadványaink szép kötettel szaporodtak, mert Vámosi Nándor önálló értekezésben dolgozta fel a debreceni csizmadia mesterség céh- és mesterségszavai köréből

már korábban is gyűjtött gazdag népnyelvi és néprajzi anyagát. Kovács László folytatta gyűjtőmunkáját a debrecen-nyulasi gyermekjátékok körében, Pető József pedig népnyelvi szöveget gyűjtött. Komlóssy Lajos a debreceni kerékgyártó mesteriség műszókincsét és a hozzátartozó néprajzi anyagot gyűjtötte össze, továbbá leírta az egyes munkálatok menetét is.

IV. Bihar vármegyében már évek óta végzett helynévgyűjtő munkánkat ez idén is folytattuk. A vármegye és az egyes községek hivatalos hatóságainak teljes támogatásával Szilágyi László Okány, Sarkadkeresztúr, Méhkerék, Nagyszalonta községekben, Nagy János Komádi, Berekböszörmény, Köröszakál, Magyarhomorog községekben, † Moys István Ártánd, Bedő, Bojt, Körösszegapáti, Mezősas, Nagykereki községekben; Mikó Sándor pedig Körösnagyharsány, Mezőgyán, Zsadány községekben végzett helynévgyűjtő munkát. Gyűjtőink a helynévkinccsel együtt népnyelvi szó- és szöveganyagot is gyűjtöttek, úgyhogy ez utóbbiak is gazdagítják intézetünk korábbi gyűjteményeit.

Intézetünk tagjainak többirányú érdeklődését ez évben újabb munkálatok is igazolják. A nyár és az ősz folyamán ugyanis a Magyar Nyelvatlasz próbafüzetének gyűjtési munkálatai keretében a szerkesztő, Bárczi Géza professzor készítette kérdőívtervezet alapján Bakó Elemér a biharmegyei Derecske, Tépe, Konyár, Pocsaj, Esztár, Kismarja, Sáránd, Hajdúbagos, Hosszúpályi, Monostorpályi, Vértés és Nagyléta községekben végzett nyelvföldrajzi gyűjtőmunkát. Ehhez csatlakozik nyugati irányban Végh József gyűjtőterülete, amely Hajdú és Jász-Nagykún-Szolnok vármegyék következő helységeit foglalja magába: Földes, Tetétlen, Püspökladány, Kaba, Hajdúszovát, Nádudvar, Hajdúszoboszló, Karcag, Nagyiván és Kunmadaras. — Varga Lajos a Boldva mellékén Varbóc, Tornakápolna, Teresztenye, Égerszög, Szöllőszardó, Kánó, Alsótelekes, Felsőtelekes, Rudabánya, Szendrő, Szuhogy és Galvács községekben végzett hasonló gyűjtőmunkát. — Tőle nyugatra Kovács István a Medvesalja és környéke következő községeit kereste fel: Fülekpüspöki, Csomatelke, Béna, Ragyok, Csákányháza, Sőreg, Ajnácskő, Almágy, Dobfenek, Sömörpéterfala, Óbást, Egyházashást, Vecseklő, Medveshidegkút, Tajti.

Másik különleges kutatómunkánk a magyar népnyelv fonetikájának kutatása is, amely még intézetünk nagynevű alapítójának, Csúry Bálintnak kedvelt ügye volt, új eredményeket hozott. Ugyanis a nyár folyamán Bakó Elemér részben saját, részben pedig Major Imre 64 éves földműves, konyári és Börscsök József 43 éves földműves, derecskei lakosok kiejtésében a biharmegyei Nagysárrét népnyelvének magánhangzórendszerét vizsgálta a magánhangzók fiziológiai tulajdonságai tekintetében röntgen-fényképfelvételek, ajakfényképfelvételek, illetőleg szájpaddlásrajzok segítségével. Hasonlóképpen ő folytatta

még a finnországi Jyväskyläben felvett oscillogrammjainak rajzolását és elemzését is.

Középiskolai táj- és népkutató munkánk ebben az évben is szép eredménnyel járt. A debreceni Református Kollégium gimnáziuma önképzőkörének „Csúry Bálint táj- és népkutató szakosztálya“ abban a kitüntetésben részesült, hogy a múltévi országos középiskolai táj- és népkutató pályázaton I. helyezést nyert pályamunkáiból a budapesti Államtudományi Intézet Táj- és Népkutató Osztálya a középiskolák számára útmutatóul csinos kötetet adott ki, amely „Táj- és népkutatás a középiskolában“ címmel a szakosztály vezető-tanárának, Véghe Józsefnek a szerkesztésében jelent meg. (Rövid ismertetését évkönyvünk e kötetében közöltük.) A Bakó Elemér vezetése alatt működő református kollégiumi tanítóképzőintézeti „Ecsedi István táj- és népkutató csoport“ 1942 április hó 18-án táj- és népkutató ünnepélyt és kiállítást rendezett, amelynek műsora a következő volt:

1. Az Intézet „Csokonai“ énekkara népdalokat énekelt: a) Édesanyám meghalok... b) Sugár torony, kilátszik a teteje... c) Homokos a kisangyalom udvara... (Tokai Gyula gyűjtéséből).

2. Az ünnepélyt megnyitotta dr. Bakó Elemér áll. gimn. tanár, egyetemi tanársegéd, a csoport vezető-tanára.

3. Tokai Gyula V. é. t.j. felolvasást tartott: „A táj- és népkutatás intézetünkben“ címmel.

4. Kiss Endre lic. III. o. tan. előadta: a) Sinka István: Adtál neki érte tetőt; b) Sértő Kálmán: Oltáron járok; c) Erdélyi József: Délben a pusztán c. költeményét.

5. Vadon József lic. III. o. tan. felolvasást tartott „Piricse földje és népe“ címmel.

6. Veress Tibor lic. III. o. tan. egy népmesét adott elő derecskei gyűjtéséből.

7. Kovács László lic. III. o. tan. felolvasta „A játék a nyulasi gyermek életében“ c. dolgozatát.

8. Pankotai István népdalokat énekelt: a) Huncut a vármegye... b) Lekaszálták már a réten a szénát... c) Erdő, erdő, sűrű erdő... d) Látod babám ezt a piros rózsát... Zongorán kísért Lakatos Tibor IV. é. t.j.

9. Harangi Péter lic. III. o. tan. felolvasta „Balmazújvárosi habonák“ c. dolgozatát.

10. Zárószavakat mondott Török Tibor igazgató.

11. Az intézet énekkara népdalokat énekelt: a) Sátorfát a gyepre teszem... b) Megy a gőzös lefele... c) A pataki bíró kapujába... (Kovács László lic. III. o. tan. gyűjtéséből).

Ugyancsak ez a csoport nyerte el az 1942. évi, második országos középiskolai táj- és népkutató versenyen a munkaközösségek pályázatán az I. helyezést is, 45 beküldött pályamunkával. Az egyéni értékelés során Kovács László IV. o. t.

I/a) díjat (100 P-t és oklevelet) nyert „Debrecen-nyulasi gyermek-játékok“ és „Édesanyám népdalkincse“ című, gazdag anyagot tartalmazó dolgozataival. II. díjat (50 P-t és oklevelet) nyert Szatmáry Károly III. o. t. „Hajdúszováti nyári mezőgazdasági munkák“ című értékes dolgozata, III/a) díjat (25 P-t és oklevelet) nyert Komlóssy Lajos II. o. t. „A debreceni kerékgyártó mesterség“ című dolgozata. A fentiekén kívül három tanuló dolgozata könyvjutalomban, nyolc tanulóé pedig dícséretben részesült. A tavaly első helyezett csoport, a református gimnázium önképzőkörének „Csűry Bálint táj- és népkutató szakosztálya“ ezen a pályázaton a III. helyezést nyerte, az egyéni értékelésben pedig Gál Gyula VIII. o., Rozgonyi András VIII. o., Puskás Béla V. o., Végh László I. o. tanulók dícséretet nyertek.

A református gimnáziumi táj- és népkutató csoport vezetését 1942 szeptemberében dr. Végh Józsefnek a gimnáziumból való távozása után Szabó István tanár, intézetünk v. gyakoronoka vette át. Örvendetes, hogy a csoport munkájában a fiatal, I—IV. o. tanulók is résztvesznek. A csoport ezévi munkájából különösen a népi építkezéssel foglalkozó dolgozatokat és a gazdag szellemi néprajzi, különösen népmese-gyűjtést kell kiemelnünk. — Az idősebbek a hangtani feljegyzést is elsajátítják, úgyhogy munkájuk a népnyelvkutatás ügyét is szolgálja.

Ezekkel a szép eredményekkel a debreceni diákok ismét bebizonyították, hogy nemcsak kitartanak a Györffy István és Teleki Pál nemes terve alapján megszületett középiskolai táj- és népkutató munka eszménye, a „szellemi Diákkaptár“ gondolata mellett, hanem tehetségüket nagy szorgalommal párosítva előbbre is viszik a nagy alapítók gondolatait a teljes megvalósulás felé.

Intézetünk e sokirányú munkája azonban csak úgy tudott kifejlődni, hogy különböző hivatalos hatóságaink részéről állandó erkölcsi és anyagi támogatásban részesült. A legnagyobb hálával gondolunk dr. Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter úrra, valamint Fáy István és dr. Szily Kálmán államtitkár urakra, akiknek teljes megértése és támogatása nemcsak az intézet anyagi szükségleteinek kielégítését tette lehetővé, hanem az intézet személyzetét is megerősítette azzal, hogy dr. Végh József református gimnáziumi tanárt az állami középiskolai tanárok státusába átvéve, őt szolgálattételre intézetünkbe beosztották. Hálás köszönetet mondunk egyetemünk bölcsészettudományi karának azért a megértő gondoskodásért, amellyel intézetünket, a benne folyó munka fontosságát is elismerve, új helyiségekhez juttatta. Különös köszönettel és hálával tartozunk azokért a nagylelkű adományokért, amelyeket a területükön folyó népnyelvi gyűjtőmunkálatok támogatására Debrecen sz. kir. város, Hajdúnánás városa, valamint Bihar, Hajdú és Szatmár vármegyék költségvetésükben biztosítottak.

Ezek közül különösen ki kell emelnünk Bihar vármegye támogatását, amely nemcsak pénzösszegben, hanem a gyűjtőinknek nyújtott többféle természetbeni támogatásban is megnyilvánult. Hasonlóan hálás köszönettel tartozunk a Magyar Nemzeti Bank, valamint a TÉBE áldozatkészségének a nekünk juttatott támogatásért, továbbá a tiszántúli ref. egyházkerületnek és a debreceni Református Kollégiumnak azokért az adományokért, amelyekben középiskolai táj- és népkutató csoportjaink munkáját részesítette. Kérjük jóltevőinket, őrizték meg irányukban továbbra is segítő készségüket.

Bakó Elemér.